

BUDAPEST VILÁGVÁROS

Félszázad sok egy ujság életében, de kevés akkor, amikor egy fejlődő, világvárossá lendülő nagyvárossal van szó. A *Budapesti Hírlap* alapítása, megindulása már a három város — Buda, Pest és Óbuda — násza után következett be. A nagyrahivatott város azonban akkor még valóságos bölcsőjében ringott: hiszen tizenhét-tizenkilenc esztendő szemhunyorítási idő a metropolisok életében. A *Budapesti Hírlap* tehát végigkísérte Budapestet a fejlődés, a naggyá érés újabb korszakán és ott volt nevelői között, akik karakterét csiszolták, magasbirtását irányították. De volt még más elsőrendű, nagy hivatása a *Budapesti Hírlapnak* Budapest fejlődő életében: a *Budapesti Hírlap* állt őt a főváros életének puritánsága mellett, vigyázott a polgárok filléreire, erőteljes, de jóindulatú kritikájával hatást gyakorolt a főváros közigazgatásának helyes irányban való működésére. És ennél a pontnál kegyelettel kell megállni egy fiatal sír, *Rózsa Károly* alig egy esztendő sírja mellett. *Rózsa Károly* kiváló egyénisége, ritka tudása, a főváros ügyében való páratlan jártassága, közmondásos puritánsága nyomta rá a *Budapesti Hírlap* fővárosi politikájára a maga mulhatatlan bélyegét. Ma is, messze túl az ő zsurnalisztikai munkájának befejezésén, az ő szellemét igyekszünk ezekre a hasábkra varázsolni, amikor a főváros ügyeiről frünk.

Budapest utolsó ötven esztendejéről szólva, a háború kitörését kell a fejlődés csúcspontjaként megjelölnünk. Ez volt az a nap, amelyen Budapest talán a legmagasabbra jutott, innen mindmáig hanyatlás volt a sorsa a mi drága fővárosunknak. El kell ismerni az utolsó évek nagy erőfeszítéseit, de nem lehet letagadni azt sem, hogy *mind az csak foltozó-munka volt*, bár becsülettel, igyekezettel teljes foltozó-munka, a háborús és forradalmi romok eltüntetése, a gyűlölködés korszaka után pedig a sebek beheglesztése és a lelkek megkímélése.

A fejlődés új utjai most kezdenek megnyílni és úgy gondoljuk ezen a fordulóponton jól esik reménykeltő pillantást vetni a boldog és szép múltba, seregszemlét tartani a ma fölött, hogy meginduljunk a jövő felé.

ÖBERBAUDIREKTOR OTT ESETE

Elüljáróban szeretném elmondani Kovács Aladárnak, a mentők néhai való kitűnő igazgatójának esetét Oberbaudirektor Ott-tal. Még a béke áldása lebegett Budapest fölött, amikor Kovács Aladár elmondta a kedves történetet, amelynek jellemzőbbet még kitalálni sem lehetne Budapest fejlődésének egykori iramáról.

A mentők kiváló igazgatója lelkes hangulatban mondta el, ahogy itt következik:

— Csodák-csodája, ami itt tegnaptól mára történt. Budapest fejlődése tisztára amerikai méretekben folyik. Ez a hirtelen megnövekedés öröndetes is, de egyben veszedelmes is. A város ugyanis megnőtt, az intézményei azonban kicsinyek maradtak. Itt vagyunk mi, mentők. Amikor megcsináltuk a Mentő-Egyesületet, napi tíz esetünk volt, ma napi száz esetünk van. (Ma, 1930-ban bizony már a százhuszát is meghaladja az esetek száma. A Szerk.) De így van ez mindenütt. Pár év előtt megcsináltuk a kontinens legszebb fertőtlenítő intézetét: meg vagyok róla győződve, hogy egy pár év múlva ez sem lesz elegendő. Fölépítették a pompás országos levéltárat. Mire fölépült, kiderült, hogy a levéltár céljaira már kicsi lesz, más hivatásokat kell beletelepíteni. És így megy ez mindenben, mert az intézményeink nem tudnak, nem tudhatnak lépést tartani az örült iramban rohanó fejlődéssel.

— Ez a fejlődés azonban nem ma kezdődött Budapesten. Ahogyan ez a város a mai világvárossá érett, valóságos boszorkányság. El kell mondanom egy apró históriát, amely mindenél jobban beigazolja ezt az állítást.

— Jóval a világháború kitörése előtt Strassburgban jártam. Valami dolgom akadt a város Oberbaudirektorjánál, Ott úrnál. Elmentem hát hozzá, beküldtem a névjegyet és leültem a huszonöt várakozó közé, akik mind az Oberbaudirektorral akartak beszélni. Nem múlt el azonban két perc sem, kipenderedik az ajtón egy ürge, 70—80 éves mazzolaarcú öreg úr, maga az Oberbaudirektor és élénken, lelkesedve kérdi kezemből a névjegyemmel:

— Wer ist da aus Budapest?

— Amikor megláttam, valósággal a nyakamba borult örömben. Átölelt, cirogatott, dédelgetve ütögetett és valósággal betölt a fogadósobájába. Elmondta aztán, hogy milyen mérheteretlen boldogság a számára valahányszor, az ő kedves Budapestjének szülőltjét,

lakóját üdvözölni. Húsz éve annak, hogy a magyar fővárosban járt, de soha sem tudja elfelejteni annak szépségeit, kedvességeit. Aztán a részletekbe kezdett beleemenni:

— Meg van-e még a színház?

— A színház? ... — dadogtam, — a színház? ... — hogyan... igen... melyik színház?...

Kisült hamarosan, hogy a budapesti színházak valamelyik diluviális őst emlegette. Amikor elmondtam neki, hogy azóta már egész sora épült fel a budapesti színházaknak, van Nemzeti Színház, Opera, Vígyszínház, Király-színház, még a többi, nem tudott fölcusadni a csodálkozásból.

— Hát a híd meg van-e?

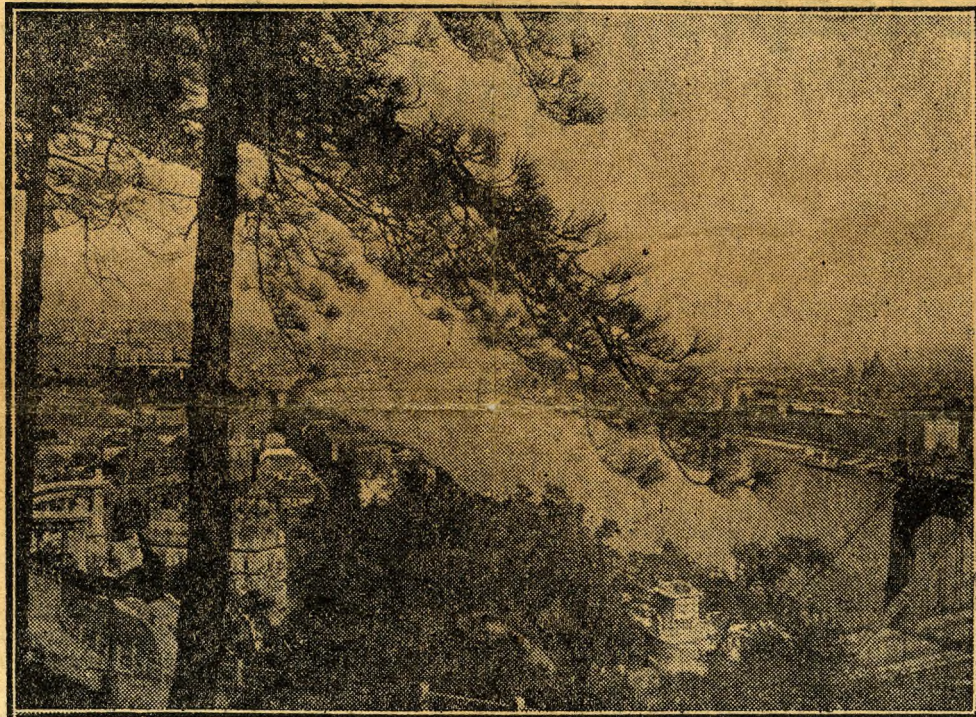
— A híd? ... — hogyan! ... melyik híd? ...

Kisült, hogy a Margit-hídat gondolja. Nohát azóta fölépült már az Erzsébet-híd, meg a Ferenc József-híd is. Hitetlenül csóválta a fejét a kis mazzolaarcú öreg.

— És a pompás Hatvani-utca?

— Erre aztán már megoldódott az én nyelvem is. Elmondtam, hogy van azóta a most épülő Hungária-körútal együtt három hatalmas körútunk és beszéltem, beszéltem a fejlődő, a világhírre törő Budapestről, amely bizony húsz esztendő alatt megnőtt, megszépült, kigömbölyödött, mint egy ifjú szűz. Meglepetve láttam azonban, hogy a mazzola-arcu megmerevedik, a kis öreg hideg, szertartásos lesz. Nem tudtam megérteni, hogy mi történhetett? Ebben a pillanatban azonban Oberbaudirektor Ott összecsapta a bokáját, biccentett, a kezét sem nyujtotta: vége volt a fogadásnak.

— Amikor kiértem a szabadba, kétségbeesve kezdtem tépelődni, hogy hát mégis mi történhetett, mivel sértettem meg az öreget,

Budapest látképe

aki olyan melegen fogadott és olyan hidegen bocsátott el? Hiába törtem a fejemet, ezt a rejtélyt nem tudtam megfejteni. Mikor aztán megérkeztem haza, elővettem Budapest térképét és rajta a húszéves haladás produktumait megjelöltem és elküldtem a mappát Oberbaudirektor Ott-nak, hadd gyönyörködjék benne.

— Nem télt bele egy hét: itt volt a válasz. Nyolceoldalal levél. Ezt a levelet elteszem örök emlékké. Nagyon szép, megbecsülni való írás. És benne van a rejtély megfejtése is, hogy miért volt olyan gyilkosan hideg búcsúzáskor a kis öreg. Azt írja:

— Bocsásson meg, uram, hogy olyan visszatásítónan hideg voltam, amikor elváltunk, de ön meg fog engem érteni. Amiket nekem mondott a budapesti színházakról, hidakról, gombamódrá növekedő ringekről mindezt normális ésszel és fantáziával egy pillanatra sem tarthattam igaznak. Bocsásson meg, de úgy van, a rövid előadás után, amelyet az új Budapestről tartott, szélhámosnak kellett önt gondolnom. Most, hogy itt van a térkép, minden be van igazolva. Ön igazat mondott és Budapest csodát művelt...

E sorok írója hozzáfűzheti még ehhez, hogy Oberbaudirektor Ott 1916 nyarán itt volt a budapesti Dunakonferenciám. Meggyőződött a saját szemével is, hogy Kovács Aladár nem hazudott egy betűt sem. Volt is mit bámulnia a mazzolaarcú kis öregnek!...

Ha pedig egyszer majd mégis megcsinálják Budapest barátainak olvasókönyvét, ezt a kis történetet — tisztelettel ajánlom — nyomatásuk szintén bele. Hadd ébredjenek a pestiek néha annak tudatára, hogy miből lett, mivé lett és mennyi idő alatt fejlődött ki Budapest?

A HÁROM KÁROLY

Ebből a kis anekdotából látható, hogy milyen galoppban folyt a munka, a világvárosi fejlődés nagyszerű teremtőalkotása.

Érdemes ezután még beszélni a férfiakról, akik ennek a fejlődésnek igazi mozgatói voltak.

A három város — Buda, Pest, Óbuda — násza tulajdonképpen *kényszerházasság* volt, mert inkább a kormány, mint maga a három város kívánta 1873-ban a frigyrekelést. A házasság azonban megtörtént és ma már egészen bizonyos, hogy a házasságközvetítő kormányban volt igaza, mert három faluból, három fejlődésképtelen nagyközségből az idők során hatalmas város lett, amelyben az egyes részek fejlődése összhangba került és a háborút megelőző időpontban ez a város olyan képet mutatott, amely feledhetetlenül reményt keltő volt azokra nézve, akik igaz és őszinte szeretettel vannak iránta. Amikor a város egyesítésének negyvenéves jubileumát ülte, olyan perspektíva állott előtte, amelyet kevés fiatal világváros mutathatott és ha ennek a perspektívának el kellett homályosodnia, annak oka elsősorban a nemzet nagy szerencsétlensége, a háború, a kommunizmus és az azt követő időszak volt.

Esztendőkre került, amíg a három város opponáló korifeusait meg lehetett gyógyítani arról, hogy az egyesülés a biztos fejlődést, a gazdasági megerősödést és a három erőteljesen német városka megmagyarosodását előidézheti. Az idősebbik gróf Andrássy Gyula volt egyik szószólója az egyesítés gondolatának, valamint a Salávy-kormány, amelynek talán legfőbb érdemei vannak ebben a tekintetben. Csak mint érdekességet említjük meg, hogy gróf Apponyi Albert, Magyarországnak ma legnagyobb államférfia, első politikai sikerét aratta az egyesítés kérdésében. Mint az óbudaiak szószólója mondotta el első beszédét a képviselőház pénzügyi bizottságában és miután a pénzügy-

mesterek mindig reprezentálni kellett, Márkus József pedig daltás, szép, tehetséges ember volt, aki amellet megejtően kellemes bariton-hang is, amely Budapest szinte minden társaságában kedvelté tette. Végtelenül udvarias, kellemes társalgó hírében állott, mindenki szerette őt és négy fivérét, az öt Márkus, akitől abban az időben becsettebb kedvence aligha volt a főváros társalmának. Nem legenda az, hogy megválasztásában ezek a tulajdonságai igen nagy előnyére szolgáltak és csak szerencséje volt a városnak, hogy e mellett Márkus Józsefben igazi találmány is lakozott és olyan munkabírással rendelkezett, amilyent azóta sem láttunk a polgármestri székekben. Munkabíráására jellemző, hogy bár nem volt mulatóság, amelyről elmaradt volna, vagy ahol kimentette volna magát, reggel jóval nyolc óra előtt mindig ő volt az, aki elsőnek ült bent a hivatalában. Pompás alakját számtalanszor vette szemügyre Ferenc József király is, akinek nagyon tetszett a daltás Márkus József, amikor viszont Ferenc Ferdinánd először meglátta egy pályaudvari fogadtatás alkalmával, németül kérdezte meg tőle:

— Ön a polgármester? Volt katona?

— Ja königliche Hoheit — volt a válasz.

— Milyen rangja volt?

— Titular Korporal „würtigliche“ Infanterist — felelt Márkus József, amin a trónörökös nagyon jók nevetett.

Általában patriarkális élet folyt akkor még a városházán. Halmos János a következő polgármester, például a budai erdők szerette nagyon, és ha csak módjában volt, minden helyszíni szemlére, faeltározásra, faárverésre maga ment el. Az ilyen eljárások azután mindig barátságos ebédrel folytatódtak, vacsoráig kvaterkázta és jó vacsorával fejeződtek be. Ilyen alkalommal történt egyszer, hogy a társaság Halmos Jánossal az élen megfigyelt egy csomó városi napszámost, akiknek fát kellett volna ültetni, helyett azonban jóízűeket pihentek az erdőben. Halmos János végre türelmét veszítette és megkérdezte tőlük, hogy van módjukban ennyit pihenni? A munkások jót mosolyogtak és megszólalt az egyik:

— Hagyja csak az úr, hiszen mi csak a városnak dolgozunk.

A BÁRCZY REZSIM.

A patriarkális élet mellett azonban erőteljes munka is folyt a városházán és mikor Budapest az egyesítés negyvenéves jubileumát ülte, méltán jellemezte elődjét Bárczy István a következőkben:

— Lehetetlen megilletődés nélkül visszagondolni azokra a derék férfiakra, akik a nagy munkának a legnehezebb részét, a kezdet munkáját, a berendezkedés munkáját vették vállukra. És itt, a snájdig, eszes, agilis és tekintélyt tartó főpolgármester: Ráth Károly mellett elsősorban a másik két Károlyt kell megemlékszenem. Az egyik az egyesített főváros első polgármestere: Kamermayer Károly volt a klasszikus jellemű, aranyzívű, puritán patricius mintaképe — a másik Gerlóczy Károly, a világszejjű, tiszta gondolkodású, előre látó, energikus, finom ízlésű, európai szabású alpolgármester. Hitem szerint a maguk idejében hivatásuk magaslatán állottak s a nagyarányú fejlődés esziráit ők ültették el, ők gondozták és érlelték meg a mi számunkra. Jórészt ugyanezt mondhatom azokra a kiváló férfiakra, akik abban az időben a főváros törvényhatóságát vezették, valamint, akik mint főtisztviselők a munkának többi részét végezték. Közülük sok igen érdekes, okos, nagyműveltségű és szép jellemű ember emléket őrizzük lelkünkben. Csupán két férfiú nevét kívánom említeni s ezek Márkus József és Halmos János. Ők voltak azok, akik a főváros igazgatását a régi patriarkális időkben óvatos körültekintéssel, nagy munkával és bölcsességgel vezették át a mozgalmas, modernebb periódusba, akiknek szárnyai alatt tanultunk, dolgoztunk mi valamennyien, akik ma a főváros főtisztviselői vagyunk.

Ezektől az emberektől vette át a város vezetését Bárczy István, akinek tiszteendő polgármesterege Budapest csodáltságos fejlődését hozta meg. Megválasztása a koalíció uralomra esik. A darabont-uralom alatt az önként befizetett adóknak az állampénztárba való átutalása körül konfliktus támadt a főváros és Kristóffy belügyminiszter között és e harcok folyamán távozott állásából Márkus főpolgármester, majd később Halmos polgármester, a belügyminiszter pedig Rudnay Béla volt főkapitányt küldte a városházára, mint teljes hatalmú királyi biztost. Rudnayval szemben a főváros egész addig a pillanatig makacsul s elkeseredetten opponált, amíg Wekerle koalíciós kabinetjének kinevezésével a teljes hatalmú kormánybiztos is meg nem bukott. Ekkor meg Polányi Géza, a városházi ellenzék egyik tagja a „Sas“-ok vezére került be a kormányba, ami újabb ellentéteket váltott ki a város és a kormány között. 1906 május 12-én csak nehezen

PATRIARCHÁLIS IDŐK.

Ha Gerlóczy zongorázott, el kell mondani, hogy viszont Márkus József pedig nótás ember volt és szépen énekelt. Abban az időben még ez is sokat számított. A polgár-

lehetett megválasztani Fülepp Kálmánt főpolgármesterré, aki után a hat év lejártával Heltai Ferenc került a főpolgármesteri székbe. A főpolgármesteri állásnál Fülepp személyében még győzött Polónyi jelöltje, de a polgármesteri állásnál Bárczy István tanácsnokot választották meg Polónyi jelöltjével. Sipőcz László árvaszéki elnökkel, a mai polgármester édesatyjával szemben. Bárczy öt évig volt tanügyi tanácsnok és ezalatt megkésztette a budapesti iskolák számát, másodsorban a budapesti tanszemélyzet számát 1600-ról 2650-ra emelte, harmadszor pedig ez idő alatt a tanulók száma 60.000-ról 75.868-ra emelkedett. Ez volt az az ajánlólevél, amellyel a fiatal tanácsnok egyszerre a polgármesteri székbe ugrott.

Bárczy polgármestersége alatt lett város-politikai programmá a közegésztés elve, amely téren az első nagy akció, a Cséry-féle szemétfuvarozási telep megváltása, de hamarosan napirendre került a gázgyár megváltása is. Bárczy legnagyobbat érdemei a szociális politika terén vannak. Nevéhez fűződik egyébként a Szent Gellért-fürdő, a Széchenyi-fürdő és az Állatkert megépítése. Az ő tizesztendéje alatt dolgozták ki a fővárosi törvény-reviziójára vonatkozó terveket, rendezték a főváros pénzügyeit, kidolgozták a községi takarékpénztár és a községi tűzkár-biztosító intézet tervét, amelyek azonban akkor nem valósultak meg.

Bárczy István rezsime sok érdemet szerzett, a legfőbb vád azonban az volt ellene, hogy a külföldi kölcsönökkel nagy terheket rótt a lakosságra. Ezzel szemben viszont az is tény, hogy pompás közintézményeket alkotott a kölcsönökből és telkeket is vásárolt, amelyeknek értéke később megsokszorozódott. A gázgyár megváltása, a villamos üzemek kisajátítása, a vízművek fejlesztése, a közlekedési viszonyok megjavítása, a városi kislakások építésének szociális jelentősége betetőzik azokat az érdekeket, amelyeket Bárczy István Budapest fejlesztése körül szerzett. Egyik leghatalmasabb, a nép jólétét szolgáló intézmény a községi élelmiszerüzem is, Bárczy István rezsimjében született meg. Megcsinálta a községi konyhakeri gazdaságot, a hatósági zöldsegarusító üzemet, a székesfővárosi hirdető vállalatot, a székesfővárosi fuvartelepet, a szemétszállító és földölgozó üzemet, a műszerüzemet, a kenyérgyárat és a lóhúsüzemet, valamint az autóbüzüzemet is.

HÁBORU, KOMMUN ÉS „BÉKE“

A Balkán-háború megállította egy kissé Bárczy István munkáját. A város anyagi zavarokba került, megjelent a deficit, amellyel azonban állandóan eredményes küzdelmet folytattak. Tovább folyt az építkezés, tovább születtek a nagy tervek, mindennek vége lett azonban a nagy háború kitörésekor, amikor a pénzügyminiszter betöltött minden nevezendő építkezést. Bárczy István a háború szerencsétlenjeinek istápolását, a város normális életének megőrzését és a meglévő értékek konzerválását tartotta legelsőrendű feladatának és mindez sikerült is neki. A háború utolsó napjaiban mint főpolgármester állott Bárczy István a város élén és a Károlyi-rezim alatt távozott ebből az állásából.

A háború azonban korántsem vitt véghez olyan pusztítást a főváros javaiiban, mint a kommunizmus és a román megszállás. A „béke“ megkötése után még a politikai hullámok akadályozták egy darabig az alkotó munkát. Hogy a konszolidáció a városházán mégis hamarosan gyökeret tudott verni, azt elsősorban Ripka Ferenc főpolgármester és Sipőcz Jenő polgármester érdeméül kell felírni.

Ennek a két férfúnak nemes gondolkodása, böles nemzeti programja, Budapest iránt való odaadó szeretete, óriási munkakészsége és önfeláldozása mentette meg ezt a várost.

Az utolsó évtized rengeteg romot takarított el, alkotott is igen sokat, bár pénz nélkül, szegényen, letiportan sokkal több volt a jószándék, mint az építési lehetőség. Most újra ott állunk az alkotások kapujában, telve reménnyel és munkakedvvel.

JUBILEUMI ALOM.

A három öreg kaptárból új rajok válnak ki. A Népliget végéből idevilágát a napfényben Kispest kisvárosi derűje, nyugalma. Ujpest hatalmas méretei már kinyulnak Káposztásmegyérig és szinte bekapcsolódnak az egész az eljövendő, de ma még pénz híján távoli Nagy-Budapestbe. Ennek lesz részévé majdan Erzsébetfalva is, valamint, ha majd a budai oldalon hosszú sorban kiépülnek az Átlós-út bérpalotái, Albertfalva is. A legújabb Budapestnek jellegzetes alkotásai a munkástelepek és kislakások bérházak, amelyek mintegy utolsó kellei voltak a világváros kialakulásának.

Ha egyszer megkezdődik majd a Tabán újjáépítése, megint gazdagabbak leszünk egy kellemes városrészrel. Közben a Városmajor, a Hidegkúti-út, a Húvösvölgy, a Zugliget, a Rózsadomb, a Svábhegy, a nyaralók, villák egész tömegét építette föl. A Fehérvári-út, az Átlós-út, a Lágymányos, Kelenföld, Óbuda és Újlak pedig a jövő fejlődésnek egyenes irányvonalába jutottak.

Önkéntelenül is eszünkbe jut az a beszéd, amelyet Budapest negyvenéves fennállásának ünnepi szónoka mondott. Gyönyörű képét festette meg annak a városnak, amelynek akkor

egy decennium múltán el kellett volna érni Budapest aranylakodalomát. Az aranylakodalom elmúlt, de a szegénységbe, tördöttségbe beleápadt areok nem tudtak felvidulni ezen az ünnepen. A negyvenedik év jubileumán mondott beszéd mindmáig csak program maradt és jó elolvasni ma ezt a jubileumi álmat, amelynek mindnyájan valóraválását várjuk:

— Milyen szép lenne — mondotta az ünnepi szónok — akkorára (az aranylakodalomra) bemutatni az új városházát, amely címere lesz a másfélmillió lakosú fővárosnak, szemben az új Erzsébet-sugárúttal, mely a városházától a Városligetig vezet, szebbnél-szebb házakkal és értékes üzletekkel, mellette jobbra-balra a régi levegőtlen utcák, házak helyén egészen új, egészséges városdarab. A Tabán mintaszerűen megépítve, a belső város legkellemesebb lakórésze, a Gellérthegyre két oldalról felvezető síkló, a Citadellában nyüzsgő élet, a Gellérthegy alján Európa legszebb fürdője, a piaristák épülete helyén a legszebb hotelek egyike. Hidvámról és alagútvámról már csak úgy beszélünk, mint rossz álomról s csodálkozni fogunk azon, hogy valamikor ilyen is volt; a Hungária-út mentén az új híd megnyitása után egészen új városvezet kezd épülni; a Boráros-téri új híd budai feje és a műgyetem között feltöltött és parkozott állandó kiállítási területen nagy nemzetközi városi kiállítás, a Lágymányoson, Kelenföldön, valamint a VI. és VII. kerület külső részén megállapított új szabályozás után kialakult és tökéletesen csatornázott területen széles közlekedő utak, nagy napparkok készülnek; a budai hegyvidék Pest felé néző lejtőin a florencei viale dei collihoz hasonló kilátásos széles kocsiutak, azonkívül villamos vasutak, autóbuszok által hozzáférhetővé tett családi lakótelepek és nyaralótelepek, —

új modern pályaudvarok, természetesen nem útszínben futó vonalakkal, a Csepel-szigeten nagyszabású kereskedelmi kikötő megfelelő teherpályaudvarral, elevátorral, áruaktárrakkal és gyártelepekkel; a város körül messze terjedő pompás kerti gazdaságok, tehenészetek, nagyszabású modern kórházak, szülőházak, csecsemőgondozó intézetek, a Kamara-erdőben mintaszerű szegénygondozó intézet, a munkanélküliség esetére való biztosítás megszervezése, egészséges, olcsó városi lakások szaporítása, szigorú lakásfelügyelet, tuberkulotikusok kötelező elkülönítése és felügyelete, üdülőtelepek, nagyszabású homokos partú népfürdők, városi olcsó zuhanyfürdők, kifogástalan jókarban tartott tiszta utak, parkok és közterek, jól szervezett közjótékonyági és gyermekvédelmi igazgatás, modern vágóhidak, nagyszabású húsesernök, modern árucarnok az élelmiszer-nagykereskedelem számára, sűrűn látogatott városi könyvtár és szabad iskola, városi műhelyek, a megélhetést előmozdító, könnyítő különböző intézmények és végül mintaszerűen pontos és jó városi közigazgatás.

Budapest aranylakodalomát ezt az álomszerűen szép képét 1913 november 17-ikén állították élénk. Mi valósult meg belőle? Majdnem semmi. És mégis hisszük, hogy nem lett volna ez álom, ha végig nem szánt rajtunk a háború, ha fel nem forgatnak mindent a forradalmak. Csaknem egy évtizeddel túl az aranylakodalmon a város ma is önmagával tehetetlen, ájult, elalélt. Hiszük azonban, hogy ismét rátértünk a világváros fejlődésének útjára. Azért csak most, mert előbb vissza kellett térni oda, ahol 1913-ban, a negyvenéves jubileumkor tartottunk. Visszatértünk oda, ahol az álmok ismét rokonságba kezdenek jutni a valósággal.

Pogány Béla.

Budapest, amikor a B. H. megindult

Amíg Budapest félmillió lakossága megkésztetődött.

Csak néhány mondatban beszéljünk arról is, hogy milyen volt Budapest akkor, amikor a B. H. megindult.

Kétségtelen, hogy amikor a Budapesti Hírlap első száma megjelent, még csak körvonalalban látszott a főváros jövő fejlődése. A legelső feltűnő jelenség, amit a multba visszatekintő szem észrevesz, hogy a város fejlődését a magyarság aggódva látta, mert nemcsak a három-egy városba beolvadt nemetekről volt szó, hanem arról is, hogy — mint minden ifjú, nagytratóró városba — ide is özönével tódultak a külföldiek.

A magyar sajtónak óriási érdemei voltak, hogy a német hegemóniát le tudta küzdeni és meg tudta tartani magyarnak ezt a nagyszerű várost. De kellett hozzá három évtized, amíg a napi krónikás feljegyezhetette: „Ma már elmondhatjuk, hogy Budapest magyar város, lakossága érzésben és nyelvben magyar.“

Budapest az egyesítés után apró belső ügyeivel bibelődött és a nyolcvanas évek elejére, a B. H. megindulásának idejére esik annak a nagy munkának a kezdete, amelynek eredménye, hogy a három kis városból hatalmas székesfőváros lett.

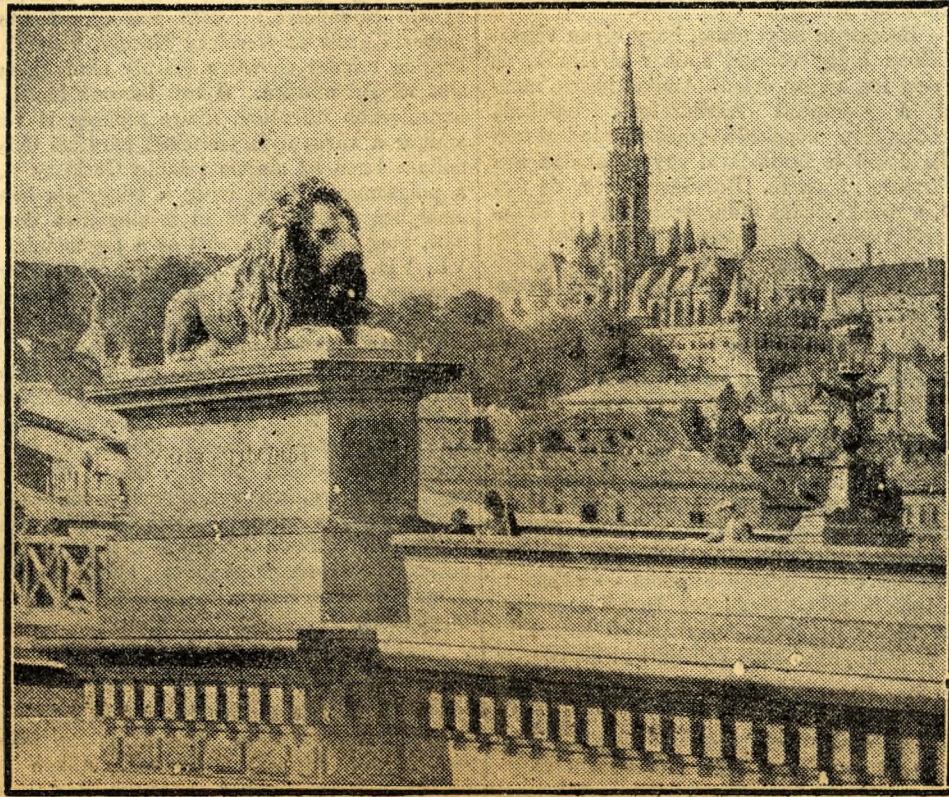
Aki csak ötven év előtt járt utoljára Budapesten, ma aligha ismerne rá. A mai hatalmas, fényreklámos boulevardok, bérpaloták, középület-kolosszusok helyén még zegzugos kis utcák kacskaringóztak és apró viskók gulyaszottak. Egész városrészek éltek akkor még csöndes kis életet, amely városrészek azóta teljesen eltűntek és helyettük mások keletkeztek.

1881-ben az egyesített Budapest lakosságának száma messze volt még a félmilliótól is. Az 1881-iki népszámlálás szerint akkor Budapestnek 370.767 lakója volt, s huszonöt esztendővel később közel voltunk már a millióhoz. 1904-ben a lakosság száma már meghaladta a 800.000-ét, vagyis negyedszázad alatt a lakosság száma csaknem megháromszorozódott. Olyan hatalmas arányú fejlődés volt ez, amelyet Európának egyetlen városa sem tud fölmutatni. Ma (az 1929. évi adatok szerint) 984.738 lakosnál tartunk.

A lakosság számának rohamos emelkedésénél még rohamosabb volt a magyarság terjedése. 1881-ben a lakosságunk még csak fele volt magyar anyanyelvű, 35%-a német. 1903-ban már a lakosság 80%-a magyar és csak 14%-a német. Ma (1929. évi adat) 93.4% a magyar, 4.1% a német és 0.9% a tót.

1881-ben a hat éven fölül lakoságnak csak 75%-a tudott írni, olvasni. 1903-ban már 90%-a, s az analfabétáknak még ezt a számarányát is csak a bevándorított munkások adták, akik közül még akkor is 40% volt analfabéta. 1920-ban (utolsó adat) a lakosság 94.7%-a írt és olvasott, 0.8%-a csak olvasott és 4.5%-a volt analfabéta.

1884-ben a fővárosnak 134 iskolájában 32.963 tanuló tanítottak, míg 1903-ban 488 iskolában 128.793 tanuló kapott oktatást s ebből a község 234 iskolájában 80.505 tanuló volt. Az 1927—28-ik tanévben a statisztika 731 budapesti iskoláról számol be, amelyekben 8707 tanerő oktatott 161.593 tanulót.

A Lánchíd

Ezt a fejlődést meg kellett fizetni, s amíg 1880-ban a főváros az iskolákra másfél millió koronát költött, 1904-ben közoktatásügyi kiadásai már megközelítették a 9 millió koronát. A második félszázadban példátlan ugrás jelentkezik a közoktatásügyi kiadások körül. Budapest kultúrtörökvéseire nem tudunk jellemzőbbet mondani, mint hogy amíg a Budapesti Hírlap indulásának esztendejében mindössze másfélmillió korona volt a főváros közoktatásügyi budgetje, ma, a Budapesti Hírlap ötvenéves jubileumának évében csaknem elérte az ötven millió pengőt.

Még néhány adat:

A B. H. indulásakor természetesen még nyoma sem volt a vásárcsarnokoknak, ma pedig már az élelmiszer-nagyvásár-telep megépítését sürgetjük nap-nap után.

Az idegenforgalom: 1881-ben 991.534 ember érkezett Budapestre, 1903-ban 9,956.745, 1928-ban pedig 61.808.

A közúti közlekedést a 80-as években még csak a lóvasút képviselte. Lassan már egészen megfelelkezünk arról, hogyan cammogott végig az utakon a lóvasút és hogy fujta tülkét a lóvasút kocsi. 1889-ben megindult a Baross-utca át a villamoskocsi s csakhamar meghódította az egész helyi közlekedést. Egmásután épült a Podmaniczky-utcai, nagykörúti, király-utcai, mester-utcai villamos, s a közönség követelte a közúti lóvasútnak is villamosvasútra való átalakítását. A millenáris esztendőben, 1896-ban az átalakítást be is fejezték, s azóta villamoskocsik futják be a főváros utcáit. Csak az Andrássy-úton nem merték lerakni a síneket, mert a szélesnek hitt sugárút keskenynek bizonyult, s 1896-ban megépítették a földalatti villamosvasutat, amely e téren Európa első vasútja volt. A gyorsan járó, tiszta kocsikat a közönség megkedvelte, s amíg 1881-ben a lóvasút mindössze 8,000.000 embert szállított, 1903-ban a közúti vasút kocsijain 43,000.000, a városi vasút kocsijain 21,000.000 embert (a két villamoson összesen 64,000.000 embert szállítottak).

Ezzel szemben álljon itt néhány jellemző adat arra vonatkozóan, hogy milyen méretű a mai közúti közlekedés Budapesten. Maga a BSZKRT 1927. év folyamán 298,512,499 utast szállított, az autóbüzüzem 1928. évi forgalma pedig 12,580,920 utas volt, de mindig figyelembe kell venni, hogy a jövő közlekedése az autóbüzüzem, amelynek térhódítása évről-évre nyilvánvalóbbá és feltűnőbbé lesz.

Budapest nagyarányú fejlődését azonban legjobban az utcák megváltozott képe mutatja. Legjobban megváltozott a főváros legregibb kerülete, a Belváros. Ma már úgy tudjuk, hol volt a Rózsater, a Sebestyén-ter, a Sebestyén-utca, a régi Kúria ormoltán nagy épülete. Hol állott a városháza, amelynek nagy, hatalmas tornyáról lesték a tüzoltók, hogy hol van tűz. Elpusztultak a régi emlékek, s helyüket átengedték a modern alkotásoknak. Megnyílt a keskeny Hatvani-utca helyett a széles Kossuth Lajos-utca, amelyet az Erzsébet-híd köt össze a budai résszel. Eltűnt a Lipótvárosból a komor, kékes-szürke Ujépilet, amelyre mindig fájó érzéssel nézett a magyar ember. Helyén díszes paloták sorakoznak.

1881-ben Pestet és Budát mindössze három híd: a Lánchíd, Margit-híd és a vasúti híd kötötte össze. Ma hét híd szeli át a Dunát, és sürgetve várjuk már a két új hídnek, a Boráros-térinek és az óbudainak megszületését is. A nyolcvanas évek óta a nem éppen virágzó színházak egész sora nyílt meg, de a B. H. huszonöt éves jubileumakor még csak három új színházról, a Vígról, a Magyarról és a Királyról lehetett beszámolni. És eltűnt a német színház, amely a germanizáció főfészke volt. Száz és száz kisebb-nagyobb középülettel volt szegényebb még ötven év előtt Budapest és még a királyi palota is szerényebb volt a mainál, a Várpalota kibővítése is az utolsó ötven évre esik. Fél század legszebb műalkotásai azonban a budai oldalon a Gellérthegy dunai részének rendezése, a világszép Gellért-fürdő megépítése s a restaurált Mátyás-templom alatt a Halászbástya megépítése.

Amikor a Budapesti Hírlap a régi Kalap-utcaból mai székházába, a József-körútra költözött, a körúton még alig egy-két épület állt. Mindenütt palánkok vették körül a pusztát telkeket. A város vége volt már a körút. A szántóföldeket azonban parcellázták, s amerikai gyorsasággal építették föl a bérkaszányákat. Volt esztendő, hogy 800 bérházat építettek Budapesten. Hogy ötven év alatt mennyire megváltozott a főváros külső képe, legjobban bizonyítják a számok. 1880-ban 10.784 ház volt Budapesten. 1900-ban 16.254, 1927-ben pedig 22.016.

És még egy adat Budapest vagyonáról:

Év	Össz. teher	Össz. vagyon	Tiszta vagyon
1880	29,713.050 K	119,666.334 K	89,953.287 K
1900	120,474.800 K	322,161.218 K	201,686.418 K
1920	454,279.000 P	1,225,216.000 P	770,937.000 P

Budapest egyesítésekor a főváros évi szükséglete évi tízmillió korona volt. A háború kitörésekor ez az összeg már száztizentöt millió koronánál tartott, ma pedig kétszázhuszonöt millió pengő a székesfőváros évi szükséglete.